

Demonisering eller ansvarliggjøring¹

Katrine Fangen

Artikkelen drøfter ulike strategier overfor nynazistiske grupper. Konfrontasjonslinjen, der nynazister kontinuerlig fordri- ves og konfronteres, holdes opp mot et alternativt perspektiv, som vektlegger viktigheten av å kommunisere med ungdom- mene. Artikkelen argumenterer for en inkluderingsstrategi som bidrar til å inspirere andre sider hos ungdom med nynazistiske sympatier enn hat. Strategien innebærer deltakelse i lokale sammenhenger, men samtidig skal det settes klare grenser når disse ungdommene trækker over streken, og de skal også stilles til ansvar for de konkrete handlingene de utfører.

En av samfunnsvitenskapens mest kjente studier av fordommer og et- nosentrisme er antologien *Den autoritære personlighet*, skrevet av so- siologen Theodor Adorno og hans kolleger, og utgitt første gang i 1950. Undersøkelsen var blant annet motivert ut fra ønsket om å kunne for- klare nazismens fremvekst. Forfatterne ønsket å finne ut hvilke personlig- hetstyper som karakteriseres av viljen til å underordne seg andre, og som gir uttrykk for fordommer mot andre etniske grupper. I ettertid har denne studi- en blitt møtt med omfattende kritikk, blant annet av sosiologen Zygmunt Bauman (1989), som kritiserer undersøkelsens manglende diskusjon av bre- dere strukturer i samfunnet. Han sier at dersom denne forklaringsmodellen skulle gi tilstrekkelig forklaring på nazismen, så måtte annen verdenskrig være resultat av en usedvanlig stor oppsamling av autoritære personligheter².

Ifølge et konstruktivistisk perspektiv er det å fokusere på holdninger og personlighet et feilspor. Konstruktivismen vektlegger i stedet hvordan ulike situasjoner aktiverer ulike sider av selvet, og hvordan identitet gjøres til gjenstand for forhandling mennesker imellom. En mor vil at hennes datter skal fremstå sånn og slik, men datteren opponerer mot den rollen hun mer- ker moren krever av henne, og prøver å fremføre en annen motidentitet. Men når datteren søker jobb i det lokale supermarkedet, vektlegger hun nettopp de veloppdragne og blide sidene som moren tidligere etterspurte. Overfor seg selv søker hun stadig svar på hvem hun egentlig er og hvem

hun egentlig vil være. Identitet blir i tråd med dette perspektivet et stadig pågående prosjekt, som konstrueres ulikt avhengig av sammenhengen personen er i.

I min studie av norske nynazister har jeg tilsvarende sett at også de har et bredt spekter av egenskaper de spiller ut, og den som i én situasjon er en våken, interessert og veloppdragen fyr, som utviser en åpenhet overfor folk fra andre kulturer og en frustrasjon og betenksomhet overfor egen deltakelse i nynazistmiljøet, blir i en annen situasjon, i lag med sine meddeltagere i nynazistmiljøet, til en farlig voldsutøver som bruker nazihilsener for å sjokkere og provosere omverdenen.

Som Wetherell og Potter (1992) påpeker, er ikke poenget at identitet konstrueres fra scratch i enhver ny situasjon, men snarere at identitet er langt mer foranderlig, fleksibel og varierende enn det studier som *Den autoritære personlighet* tilsier. Ifølge sistnevnte studie vil jo rasisme være resultat av en eller to avgrensede personlighetstyper som fikses på individet over tid. Det alternative perspektivet er langt mer lovende for antirasismen, i og med at det tiltror folk et endringspotensial. Dersom rasisme skyldes varige personlighetstyper, må jo bærerne av disse personlighetene fordrives og forfølges på livstid. Med poengteringen av den enkeltes evne til forandring vil antirasismen måtte innta en helt motsatt strategi.

Disse to motstridende perspektivene gir helt ulike utgangspunkt for hvordan man skal forholde seg når det dukker opp nynazistiske grupper i nærmiljøet, på skolen eller i ungdomsklubben. Ifølge det første ståstedet blir nynazister noen som kontinuerlig må fordrives og konfronteres, mens det alternative perspektivet poengterer viktigheten av å kommunisere med disse ungdommene, og inspirere andre sider hos dem enn hatperspektivet, samtidig som man setter klare grenser når de trækker over streken. Istedenfor å skyve dem ut fordi de er knyttet til et visst miljø, stiller man dem til ansvar for de konkrete handlinger de utfører, og lar dem for øvrig delta i de lokale sammenhengene. Førstnevnte syn er dominerende i store deler av den antirasistiske bevegelsen, mens sistnevnte syn er mer utbredt blant akademiske forskere som har studert rasistisk vold, og blant ungdomsarbeidere som har iverksatt tiltak for å få ungdom ut av nynazistmiljøet.

I denne artikkelen skal jeg først vurdere implikasjoner av konfrontasjonsstrategien, for så å drøfte inklusjonsstrategien og det å bidra til å aktivere nynazistisk ungdoms endringspotensial. Men først vil jeg gi en kort oversikt over det nynazistiske miljøet i Norge.

Nynazismen i Norge

Det nynazistiske miljøet i Norge er lite, sammenlignet med miljø i de fleste andre vestlige land. I 2001 teller miljøet omtrent 150 deltagere, selv om slike tall alltid vil være forsiktige anslag. Det er flytende overganger mellom såkalte «hangarounds» og mer sentrale deltagere, så når vi skal tallfeste miljøet, blir det også et definisjonsspørsmål hvem vi skal regne med som deltagere.

Det norske miljøet er relativt løst organisert, men det finnes mindre grupperinger og «celler» i miljøet som har en strengere organisasjonsstruktur. Det å organisere miljøet i celler som hver består av bare tre til fire personer, er en bevisst politikk i nynazistiske miljøer, også internasjonalt. Hensikten er at disse cellene vanskeligere avsløres av utenforstående, og når medlemmene planlegger voldshandlinger, er det få personer som involveres. Slike militante celler har påtatt seg ansvaret for grove voldshandlinger som blant annet bomben mot Blitzhuset i 1995. Nynazistene utøver også en god del uplanlagt, og i visse tilfeller uprovosert, vold. Volden retter seg vanligvis mot deres definerte motstandere, som antifascistisk ungdom, men også i økende grad mot innvandrere.

Nynazistene er først og fremst farlige gjennom sin voldsutøvelse, og gjennom at de kan gjøre nærmiljøer utrygge gjennom sine trusselhandlinger og sin trakassering av innvandrere eller folk de definerer som politiske motstandere. Nynazistmiljøet er også noe vi må ta på alvor gjennom at det klarer å rekruttere unge, lett påvirkelige mennesker. Mange ungdommer rekrutteres gjennom salg av rockemusikk, T-skjorter og undergrunnsblader på Internett. Når det gjelder spredning av undertrykkende tankegang, er ikke norske nynazister noe truende for befolkningen generelt. I så måte har etablerte politiske partier som spiller på fremmedfrykt og fordommer i befolkningen, et langt mer alvorlig potensial. Nazisme har heldigvis svært dårlige vekstvilkår i Norge, mens skepsis og negativ vurdering av folk med annen kulturbakgrunn har grobunn i større deler av befolkningen.

«Knus fascismen!»

Når nynazistiske grupper dukker opp i et nabolag, eller når nynazister har utøvd en grov voldshandling, er det naturlig at mange reagerer med avsky og fordømmelse. Etter det såkalte Holmlia-drapet gikk 40 000 nordmenn i fakkeltog til Youngstorget. Slike massedemonstrasjoner er viktige for å vise de som utsettes for rasistisk vold og trakassering at de har bred støtte i

befolkningen. Disse demonstrasjonene er viktigst som en støtte til det flerkulturelle samfunn, og en solidaritetserklæring overfor innvandrere, mens de er mindre viktige i forhold til å få ungdom ut av nynazistmiljøer, eller å gjøre nynazistmiljøet mindre farlig.

Den gruppen som i Norge har gått lengst i å forsvare konfrontasjon som hovedstrategi for å bekjempe nynazismen, er Antifascistisk aksjon. Deres slagord, som her til lands er blitt adoptert i antirasistiske kampanjer som omfatter også andre grupper, har vært «Knus fascismen!» Under antirasistiske demonstrasjoner har sågar slagordet «Rasister og nazister skal moses til medister» blitt benyttet.

Nazismen delte mennesker inn i overmennesker og undermennesker. Den umenneskelige innstillingen dette synet representerer, har ironisk nok blitt adoptert av mange av dem som kjemper mot nazistene. Dersom en person benytter nazistiske symboler eller slutter opp om deler av nazismens ideologi, har han ingen rettigheter lenger. Dette illustreres for eksempel i ordbruken i *Antifascistisk håndbok*, der det står at «dersom en nazist kontinuerlig møtes med fornærmelser, spyttklyser, slag, eller blir trakassert på annen måte, vil det ikke bli for fristende for ham å møte opp i bygda igjen». I *Antifascistisk magasin* beskrives ofte antifascistenes angrep mot nynazister. I et nummer står det for eksempel at en nynazist «snublet og ble innhentet av antirasistene, som gav ham en real omgang juling for senere å tre hodet hans inn mellom jernstengene i gjerdet som omkranser kirkegården (...) Der satt han fast med hodet i en time før politiet og brannvesenet skjærte ham løs og sendte ham til legevakten, hvor (...) måtte sy ti sting i panna» (*Antifascistisk magasin* nr. 11, 1996:18). Målsettingen til Antifascistisk aksjon er å «rense gata for brune yngel» (nr. 12, 1997:29).

Antifascistene skriver at «nazister må isoleres og fryses ut av skolen», og at «alle metoder kan brukes i kampen mot nazisme». Med andre ord skal nynazistene settes utenfor det moralske fellesskap som alle andre i samfunnet omslutes av. De er ikke verdige gjensidighet i et menneskelig samfunn. Denne responsen overfor nynazistene blir til en stimulus-responsreaksjon. De sparker når de ser en nynazist. Antifascistene er likevel ikke enig i at konfrontasjonene mellom nynazistene og dem kan beskrives som en «gjengkrig», fordi de mener det undergraver at nynazistene har en menneskefiendtlig ideologi, mens de selv ikke har det³, og dette kan det jo være noe i, så lenge man ikke tenker på nazistene som mennesker.

Både antifascistene og nynazistene opprettholder kategoriske bilder av hverandre, og unngår mer nyanserte fremstillinger som kunne medført at den skarpe polariseringen ble utvisket. Den stadige voldsutøvelsen fra hver av gruppene overfor den andre bidrar til at de ikke får muligheten til å

stoppe volden ved i stedet å begynne å prate. Antifascistene er på sin side helt imot en dialoglinje overfor nynazister, da de mener det kun virker legitimerende overfor miljøet (jf. kronikk i Dagbladet januar 1996).

I sin håndbok skriver Anti-Fascistisk Aksjon hvordan man bevisst bør hindre at man havner i en dialogsituasjon med nynazister, ved å unngå øyekontakt og samtale når man møter en nazist. Formålet er at det ikke skal oppstå noen form for kontakt som kan gjøre det vanskeligere å slå den andre. Det kan virke som om antifascistene er redde for å få sympati for en nynazist, fordi de da ikke ville klare å fortsette kampen. Således har de sett nødvendigheten av umenneskeliggjøring for å kunne utøve vold. Dette er helt i tråd med konklusjoner fra en rekke samfunnsvitenskapelige studier av hvordan et menneske klarer å begå overgrep mot et annet (jf. Milgram 1971, Christie 1972). Philip Zimbardos fangevoktereksperiment (1973) viste at det blir lettere å utføre overgrep når både overgriper og offer umenneskeliggjøres, for eksempel ved å bruke masker. Antifascistenes og nynazistenes bruk av finlandshetter kan ha denne funksjonen. Når de dekker til ansiktet på denne måten, slipper de selv å fremstå som mennesker, og kan også lettere fornekte de menneskelige kvalitetene hos den andre part.

Kritikk av konfrontasjonslinjen

Sosiologen Paul Gilroy (1987:122) kritiserer standpunktet til de militante antifascistene, som holder det å knuse rasismen opp mot det å passivt sitte og se den utfolde seg. Han er skeptisk til antifascistene i Anti-Nazi League (ANL) som plasserer problemet med den voksende rasismen ene og alene hos hva han kaller en liten, eksentrisk og voldelig bande av nyfascister.

Også sosiologen Roger Hewitt (1994:45) kritiserer antifascistenes konfrontasjonslinje og at de snevert fokuserer på det ytterste høyre. Konfrontasjon er en politisk handlingsform som mange unge mennesker, inkludert svarte, ønsker å unngå. I Hewitts studie av interetniske vennskap uttrykte de hvite ungdommene som hadde svarte venner at de ikke ønsket å være medlem av Anti-Nazi League. De sa de ikke ønsket å ha på seg jakkemerker for Anti-Nazi League fordi de ikke ønsket å provosere andre hvite, og at heller ikke deres svarte venner ville like det, fordi de mente at «ANL er like ille som National Front i å forårsake gatevold».

Mottoet «La oss sparke rasismen ut av bygda» skaper et syn på rasisme som en uavhengig ideologisk kraft, som enkelt kan atskilles fra andre dimensjoner av det sosiale liv, påpeker Gilroy. «Hvem skal utføre denne utsparking?» spør han, og «Hvor skal disse menneskene eller ideene som

blir sparket ut, relokalisere seg?» Han mener at valget av verbet «sparke» skaper åpenbare problemer, fordi det konnoterer en brutalitet som ikke er forenlig med oppgaven å vinne bred folkelig støtte i kampen mot rasisme. Det blir med andre ord feil når antirasistene selv bruker voldsuttrykk samtidig som de skal beskytte de som utsettes for vold. Ved å hate de som hater, bidrar de til at voldsspiralen opprettholdes.

Problemet med å «sparke fascistene ut av bygda» er parallelt med det problemet som oppstår når politiet stadig jager rusmisbrukere fra deres tilholdssteder. Resultatet er bare at de må finne seg et nytt sted, som kanskje gir politiet mindre muligheter til innsyn i miljøet enn det opprinnelige stedet. I Sverige har politiet tidligere forsøkt motsatt strategi overfor nynazistene der, ved å kjøre dem fra sentrum av de store byene og til avsidesliggende områder der de får holde sine konserter i fred. I stedet for å sparke nynazistene ut av bygda, lot man dem heller få befolkningstomme områder som sitt friområde.

Etter at svensk politi stormet en nazikonsert i 1997 og arresterte publikum fordi de hadde gitt nazihilsener, forkynte en norsk nynazist, som var med på å starte opp *Norsk Front* og *Nasjonalt Folkeparti*, og som den dag i dag er en sentral lederfigur både for det svenske og det norske miljøet, at nå hadde makthaverne gått for langt, og at fra nå av var alle midler legitime for å «knuse dette forrædersamfunnet». De siste par årene av 1990-tallet er blitt til en av de mest voldelige epokene i det svenske nynazistmiljøet, med flere drap og drapsforsøk.

Det finnes ikke noe enkelt årsaksforhold mellom sterke reaksjoner fra myndighetenes side og nynazistenes vold. Men i nynazistenes idéverden er det forståelig at vold og annen kriminalitet blir straffet, mens de tolker reaksjoner mot sine politiske og symbolske markeringer, som konserter, demonstrasjoner og lignende, som ren meningssensur fra myndighetenes side. De bruker myndighetenes inngripen som legitimering av sin egen vold, og vender aggresjonen i sterkere grad mot «samfunnet», i form av myndighetspersoner og andre, i tillegg til definerte motgrupper som antirasister og innvandrere. Imidlertid er samfunnet nødt til å sette grenser. Nynazistenes symbolbruk kan virke truende på mange. Ved å gripe inn mot symbolbruken, kan myndigheter vise at denne formen for ytring virker uakseptabelt trakasserende, og ikke kan aksepteres.

Et forbud av nazistiske symboler bør ikke brukes som åpning for en hard konfrontasjonslinje fra politiet i forbindelse med nynazistiske marsjer eller konserter. Konfrontasjoner lignende det som skjedde i 1995, da politiet stormet nynazistenes hus i Treschowsgate 1 og la samtlige nynazister på bakken i håndjern, bidrar til å hardne til miljøet, og gir deltagerne en

oppfatning av seg selv som martyrer. Begivenheten i 1995 ble fortolket som en seier av nynazistene i etterkant – fordi de fikk store presseoppslag og fordi de mente de fikk vist offentligheten at de var «politisk forfulgt». I Sverige har politiet ved et par anledninger videofilmet demonstrasjoner, for så å bruke filmen som bevismateriale når de senere har anmeldt deltagerne for rasistisk symbolbruk. Der har symbolforbudet ført til at nynazistene i mindre grad bruker nazihilsener og symboler under sine demonstrasjoner.

Samfunnet må sette grenser ved å straffeforfølge vold og rasistisk trakassering, men samtidig vil ikke straffereaksjoner alene gjøre nynazistene mindre farlige. Et ensidig fokus på «nulltoleranse» kan føre til at nynazister i økende grad vender sin aggresjon også mot myndighetene, slik vi har sett i Sverige.

Fordømmelse har også i stor grad vært benyttet som strategi i kampen mot nynazistenes vold og trakassering. Det å vende ryggen til, eller mer generelt det å demonstrere, har vært den folkelige veien å gå i kampen mot rasismen. For at antirasistiske demonstrasjoner skal ha noen virkning, er det viktig at de ikke domineres av en frontlinje av voldelige anarkister, sier journalisten Lena Larsson. I stedet bør demonstrasjonene rekruttere fra brede lag av befolkningen. Massedemonstrasjonen etter det rasistiske drapet i Norge i januar 2001 var nettopp en slik bred massemønstring. Det som er bra med slike massedemonstrasjoner, er at de som står der sammen, føler at de er mange som vil gjøre noe med den voksende rasismen, og at de som er blitt utsatt for rasisme, føler det som en støtte.

Men som sosialantropologen Tore Bjørge (1997) påpeker, bidrar imidlertid ikke antirasistiske massedemonstrasjoner til å hindre at noen går inn i nynazistmiljøet, eller at noen går ut av det. For å oppnå dette, er andre tiltak som fokuserer på sosiale faktorer og behov som motiverer ungdommene til å holde seg ute fra, eller gå ut av slike miljøer, mer effektive.

I Norge har man gode erfaringer med ulike sosiale tiltak, i form av forsøk på å gjeninnlemme nynazister i sosiale sammenhenger, og å få deltagerne ut av miljøet ved å hjelpe dem til å bygge opp alternative nettverk. Betegnende nok er det stor enighet blant akademiske forskere som har studert rasistisk vold i Norge om at man kan oppnå langt mer med integrering enn med konfrontasjon og eksklusjon.

Integrasjon som alternativ strategi

Antropologen Frøydis Eidheim (1993) bruker begrepet moralsk panikk om tilstanden i Brumunddal etter gateslaget i 1991. Det var om å gjøre å ta

sterkest mulig avstand fra ungdommene som hadde utøvd vold mot bygdas innvandrere. De ble stemplet og ekskludert. En lokal bedriftseier reagerte på den massive forakten ungdommene ble utsatt for. Han viste ungdommene tillit og gjorde en stor innsats for å gi ungdommene et sted å være i fritiden, et hus hvor de kunne møtes, i tillegg til at han ga dem jobber i bedriften sin. Det var denne mannens rolle, og det at han nektet å ta stilling i den svært polariserte inndelingen av bygda i antirasister og rasister, som førte til at volden opphørte, ifølge Eidheim. Mange av bygdas innbyggere stemplet mannen som brunspettet fordi han støttet rasistisk ungdom. Men ifølge Eidheim var mannens motivasjon et oppriktig ønske om å hjelpe lokal ungdom som han ellers fryktet ville havne på siden av samfunnet.

Sosiologen Yngve Carlsson og sosionomen Herman von der Lippe (1997:7) beskriver hvordan den lille bygda Vennesla klarte å få bukt med den rasistiske volden. For det første hadde lensmannsetaten god oversikt over lokalsamfunnet og det fremmedfiendtlige miljøet der. De fant derfor gjerningsmennene, som raskt fikk sine dommer. Da disse kom ut av fengselet igjen, ble ikke deres tidligere ugjerninger brukt mot dem. De fikk muligheten til å bygge opp en ny identitet fordi veien tilbake til lokalsamfunnet ikke ble blokkert for dem. De ble vist tillit, og hadde ikke problemer med å få seg arbeid, utdanning og bolig. Carlsson og von der Lippe påpeker at dersom det hadde vært om å gjøre å straffe ungdommene hardt gjennom sosial utestenging, kunne det tenkes at de i stedet hadde utviklet sine høyre-ekstreme aktiviteter i enda mer ytterliggående retning.

Det er ikke alltid ungdom som velger å gå ut av nynazistmiljøet, får en så lett vei tilbake til samfunnet. Ungdom som har forlatt miljøet og velger å gå offentlig ut med at de har brutt med det, opplever ofte, ifølge Bjørgo, at antirasister og til og med deres egen familie fortsetter å se dem kun som halvhjertede avhoppere som ikke har kvittet seg med sine rasistiske holdninger. Når disse personene så prøver å danne seg nye nettverk, ved å bli med i foreninger eller klubber, oppfattes dette som «naziinfiltrasjon». Fortiden forfølger dem og hindrer dem i å etablere et nytt liv. Slike eksdelta-gere risikerer derfor å ende opp i et sosialt vakuum, med en sterk følelse av sosial isolasjon og ensomhet, skriver Bjørgo. For å bøte på dette har Bjørgo, som nevnt tidligere, vært en av initiativtagerne til et avhoppernettverk for ungdom som vil forlate ekstreme grupper. Han har også i samarbeid med Carlsson hjulpet ulike bydeler i å bryte opp lokale grupperinger av nynazistmiljøet.

Ansvarliggjøring

Man må sette grenser for nynazisters trakassering eller trusler overfor andre på arbeidsplassen, på skolen, i ungdomsklubben eller på gaten, men så lenge de ikke bruker skolen eller arbeidsplassen til å spre rasistisk propaganda eller kartlegge politiske meningsmotstandere, bør de få fungere i de lokale sammenhengene. Dette bidrar også til å gjøre dem mindre farlige, og gjør også at veien ut av miljøet blir kortere. Ved å støte dem ut, bidrar man kun til at de brenner alle broer og bygger opp et ennå større hat til omverdenen. Ved i stedet å få dem i tale, gjennom gatemekling, konfliktråd og direkte kontakt for øvrig, oppnår man langt mer.

Det er ingen god løsning å møte de antidemokratiske gruppene med brutalitet og overgrep fordi de selv forsvare slike overgrep. Mange av handlingene deres må etterfølges av sanksjoner, men det betyr ikke at man må støte enkeltpersonen ut av det moralske fellesskap av den grunn. Bedre er det å møte dem som likemenn, som må ta ansvar for sine handlinger, men som også tiltros evnen til å forandre seg. Ingen er tjent med at en enkeltperson for alltid skal bære på et stigma som følge av at han har tilhørt et visst miljø, eller utført en grov voldshandling.

Arne Næss (2000) har talt for en lignende holdning, i forhold til så vel stormakter som begår overgrep mot minoritetsbefolkninger som overfor enkeltpersoner. Ifølge Næss er det vesentlige at man ikke konstruerer et fiendebilde av den andre. Man må komme den andre i møte som et menneske, og gå i dialog med ham. Man kan påpeke at volden må slutte, men det må ikke bikke over i nedlatenhet. Her ligger også et viktig endringspotensial, idet den andre alltid vil ha en åpning til å velge å gå en annen vei.

Men vil ikke da mangel på stigmatisering gjøre at flere vil søke seg til nynazistmiljøet fordi det blir mer legitimt? Ikke nødvendigvis. Stigmatiseringen kan paradoksalt nok snarere bidra til at noen søker seg til miljøet. Det blir en provokasjonshandling som gjør at de får oppmerksomhet og betydning de under andre omstendigheter ikke ville fått.

Skriftlig fremstilling av nynazistene

Det finnes selvsagt ingen fasitsvar på hva som er den beste måte å forholde seg til nynazistene på. Men noen tiltak har vist seg bedre enn andre. Vurderingen av ulike tiltak må også basere seg på innsikt i hvordan nynazistene selv fortolker og reagerer i forhold til slike tiltak. Ensidig konfrontering og kriminalisering forsterker nynazistenes konspirative syn på samfunnet, og

blir for dem en legitimering for å ruste sterkere opp i den «kampen» de oppfatter seg som deltager i.

Vi må ta nynazistene og deres miljø på alvor og sette grenser. Samtidig gjør vi dem enda farligere ved å presse dem lenger ut og gi dem større næring til sitt martyrperspektiv. Det er derfor heller ikke uvesentlig hvordan man skriver om nynazistene. Forskere og journalister har et ansvar for å følge utviklingen av miljøet, og analysere hvordan det organiseres og hvordan deltagerne der tenker, slik at man til enhver tid vet noe om hvilken trussel dette miljøet utgjør.

Samtidig viser tidligere erfaring at det å bidra til moralske panikker, kun virker forsterkende på voldsmiljøer (jf. Young 1971, Cohen 1980). Mye av innsikten om virkningen av moralsk panikk bygger på studier av langt mindre farlige ungdomsmiljøer. Innsikten er likevel viktig også der hvor panikken er mer forståelig, som den jo er i forhold til svært militante miljøer, som i tillegg baseres på en undertrykkende ideologi, slik som nynazistmiljøet. Sosiologen Stanley Cohen (1980), som studerte mods og rockers på 1960-tallet, så hvordan massemediene steg for steg bygde opp en panikkstemning rundt den faren man mente disse ungdommene utgjorde (se også Frykman 1988:112–113). Avisene plukket frem «fakta» om de mange konfrontasjonene, og gjorde ungdommene synlige i kraft av å være farlige avvikere. De åpnet sine spalter for bekymrede foreldre og kloke sakkyndige, og de rapporterte fra redningsaksjoner og møter. Det var viktig for mediene å «følge med», noe som innebar at de red på panikkbølgen, og samtidig sørget for at den var høy nok til å surfe på.

I januar 2001 skjedde som nevnt det første rasistiske drapet i Norge som nynazister har stått bak. Etter en slik hendelse er det fristene å reagere panisk, og overdrive heller enn å lage reelle vurderinger av hvordan miljøet er. Pressen har i dette tilfellet gitt rom for nøkterne analyser og prinsipielle diskusjoner om hva som er god strategi, istedenfor utelukkende å mane frem skremmebilder. Det å reagere panisk er ingen god løsning, særlig ikke for dem som blir utsatt for volden. Svaret på panikk blir hevn, nulltoleranse og total fordømmelse, men slike negative svar kan bare forsterke farligheten som jeg nevnte.

Jock Young (1971) påpeker at en ensidig offentlig fordømmelse medfører at utøverne blir utstøtt fra sine lokalsamfunn, og at atferden derfor opprettholdes, fordi de ikke lenger oppfatter seg som medlemmer av samfunnet. Følgelig har heller ikke samfunnet lenger noen kontroll over dem. Ekskluderingen bidrar til at den sosiale uroen vedvarer. Young mener derfor at skremselsversjoner i mediene bidrar til å *skape* sosiale problemer heller enn å løse dem.

I Norge har ikke alltid medias fremstilling vært like edruelig. Noen ganger har selv små opptog av nynazister i avsidesliggende områder fått enorme førstesideoppslag i avisene. Noen ganger fremstilles dette som motivert av at man skal stemple dem offentlig, slik at de kan presses ut av arbeidsliv og skoler, og dermed gjøre lokalmiljøer tryggere. Men det er vel ikke tvil om at de fete overskriftene og de enorme oppslagene til tider også er motivert ut fra økonomiske interesser og behovet for å selge. «Nazivolden øker» er en fengende tittel som vekker folks nysgjerrighet, men er den særlig opplysende eller forklarende? Slike oppslag blir dessuten til PR-stunt for nynazistene. Disse miljøene prøver å bruke pressen bevisst. Store overskrifter som sier at «nazivolden øker», eller oppslag der nynazister avbildes med våpen, er former for mediereportasjer som nynazistene oppfatter som positivt, og som nærmest oppfordrer dem til å leve opp til imaget. I *Ung Front* nr. 1, 1994, skriver «Diktator» under overskriften «Et nytt år» blant annet at det har «vært jævlig mye skriverier om såkalte høyreekstremister (yeah!!!!!!)». Det sier kanskje noe om holdningen deres til pressedeckning generelt.

Avisene har i visse tilfeller, i grunnen godt hjulpet av nynazistene selv, laget bilder av en umenneskelig horde, istedenfor å gå bak den ytre stiliseringen. Poenget er ikke at man skal bidra til et mer «snilt» bilde av nynazistene, men at man skal unnlate å drive PR for dem ved å fremstille dem som grenseløst farlige og å be dem om å gå stadig lenger. Selvfølgelig er det ingen automatisk sammenheng mellom hvordan media beskriver dem og hvordan nynazistene så forholder seg i neste omgang. Men nynazistene er svært opptatt av hvordan de blir beskrevet i mediene, og det er ikke tvil om at disse beskrivelsene har en virkning på dem. Folk har rett til å vite så mye som mulig om nynazistene – hvor stort miljøet er, hvor farlige de er, hvor godt organisert de er og så videre. Dette kan både forskere og journalister klare gjennom analytiske, beskrivende reportasjer og beretninger, heller enn de mest panikkskapende skremmebilder.

Dersom forskning og journalistikk skal bidra til å dempe voldsutvikling blant ungdom, blir det viktig å ikke utvikle moralske panikker, men heller åpne for prosesser der ungdommen igjen kan definere seg som medlemmer av samfunnet. Dette oppnår vi ved å gå bak stereotypiene og fortolke handlingene i lys av bredere prosesser og strukturer i samfunnet, og ved å beskrive nøkternt hva som skjer, istedenfor å overdrive og opphause.

En god del journalister følger nettopp denne mer nøkterne strategien, og bidrar således til en kontinuerlig og viktig informasjonsvirksomhet i forhold til hvordan dette miljøet utvikler seg og hva deltagerne der står for. Det å fremstille hva dette miljøet er og ikke er, uten å fristes til å overdrive

eller dramatisere, og det å beskrive sammenhengene bak istedenfor kun å fokusere på overflaten, tror jeg er den beste forskningsmessige og journalistiske veien å gå for å motvirke en ytterligere farliggjøring av miljøet.

Aktivistversjonen vs. den analytiske versjonen

Forskere som analyserer nynazistene, kommer på sidelinjen i forhold til den pågående konflikten mellom nynazister og blitzere, med mindre de selv er profilerte som tilhørig til en politisk gruppe eller frivillig organisasjon. Forskere, og for så vidt også journalister, kan således beskyldes for å være atskilt fra de reelle konsekvensene konflikten har. Vi kan føle oss berørt av den gjennom at vi kan utsettes for vold og trusler, men vi blir, i motsetning til blitzere, andre politiske aktivister og i økende grad ungdom med innvandrerbakgrunn, ikke berørt av konflikten som førstehånds deltagere. Å være på sidelinjen i forhold til konflikten kan være en analytisk fordel.

For dem som selv er involvert i konfrontasjonene, kan analytiske utlegninger virke alt for distanserte. På den annen side tror jeg en noe mer distansert fremstilling er et viktig supplement til de ladede beskrivelsene som de involverte partene selv kommer med. Jeg tror også det er viktig at vi kan beskrive nynazistenes idéverden uten i hver setning å sette denne opp mot hva vi selv står for. Å sette forskningsobjektene meninger opp mot forskerens egne meninger er relativt uvanlig innenfor den akademiske forskningen. Dersom vi for eksempel først skulle redegjøre for nynazistenes tro på at det finnes en jødisk verdenskonspirasjon (Zionist Occupation Government, ZOG), for deretter å i detalj si hvorfor vi ikke deler dette synet, kan det lett grense over mot det paradiske. I stedet kan vi fortolke slike diskurser som ZOG-teorien ved å påpeke sammenhenger, selvmotsigelser og konsekvenser av teorien, mer enn å holde den opp mot en versjon av hvordan virkeligheten egentlig er, eller ved å holde den opp mot vårt eget politiske standpunkt.

Forskeren kan i vitenskapelige publikasjoner om nynazistene etterstrebe en analytisk fremstilling, for så i offentlige debatter å innta en mer politisk rolle ved å engasjere seg i å begrense voldsutviklingen og den fremvoksende rasismen. Mye av den norske forskningen på nynazisme og rasistisk vold har åpnet for en alternativ løsning på problemene enn økt polarisering og demonisering. Den alternative strategien er mindre radikal i betydningen fordømmelse og vold, men den er mer kontroversiell i form av å behandle nynazister som likeverdige mennesker, som må tiltros et endringspotensial.

Gi rom for endringspotensialet

I og med at dette er et felt som i så sterk grad er styrt av sterke moralske overtoner, tillates ofte lite rom for de mindre politiserte, mer analytiske vurderingene. En utbredt holdning er at dersom man ikke skriver i sterkt fordømmende ordelag, er man ikke tydelig nok som antirasist. Men selv om det er viktig at samfunnet setter grenser, og beskytter dem som er utsatt for trakassering, er det likevel viktig at forskere, og journalister, kan redegjøre uten å pakke redegjørelsen inn i en stadig eksplisitt stillingstagen. Som forsker kan man, og bør man i stor grad, innta et forholdsvis kulturellativistisk utgangspunkt, selv når man skriver om nynazister, men myndigheter bør ikke være kulturellativister av den grunn.

En endring i den andres standpunkt må komme som et resultat av hans ønske om å endre det, eller hans gradvise overbevisning om at noe annet er mer riktig. Jeg har flere ganger i løpet av mitt feltarbeid sett nynazister som på ulike måter gir uttrykk for et ønske om å endre perspektiv. Men de har vanskelig for å klare det fordi de ikke har noe alternativ til det miljøet de nå er i, et miljø som gjør at de mister mer og mer kontakt med omverdenen. De er vevet inn i et nett av undergrunnsrelasjoner og avsondret fra kontakt med mer konvensjonelle nettverk. Derfor har de store problemer med å endre seg selv om de skulle ønske det. Det blir for tøft å bryte helt for så å stå helt på egne ben, med en fortid de ikke kan dele med andre. Det blir nesten det samme som å bryte ut av en streng religiøs sekt.

Jeg har flere ganger opplevd at det har oppstått noe som ligner det filosofen Karl Jaspers (1934) kaller «en grenseoverskridende situasjon» mellom mine informanter og meg, idet de er kommet til meg med sin tvil og sin åpenhet overfor synspunkter som er langt fra det som er representativt for deres eget miljø. Men ofte etterfølges slike samtaler av at de trekkes ennå dypere inn i aktivitetene i miljøet. Et eksempel på dette er en ledende nynazist som jeg møtte igjen fem år etter at feltarbeidet mitt var avsluttet. Jeg hadde sendt ham et utkast av avhandlingen min. Han snakket veldig åpent om at han følte at dette livet (med undergrunnsmiljøet) ikke ga ham noe særlig lenger, og at han ikke hadde nok venner utenfor miljøet til å bryte kontakten helt. Så fortalte han om en jødisk mann som hadde kontaktet ham og spurt om de kunne ta en prat. Mannen ville vite hva som gjorde at denne aktivisten ønsket å ta del i et slikt miljø. Aktivisten fortalte meg at samtalen med den jødiske mannen hadde vært svært hyggelig. Han virket åpen for et kritisk blikk på undergrunnsmiljøet. Et par måneder senere så jeg ham imidlertid fotografert i et av miljøets blader, der han stolt tok en ledende europeisk nazist i hånden.

Det som ofte skjer i slike tilfeller, er at aktivistene ikke finner noen kreativ måte å bruke sin tvil og sin ambivalens på. Miljøet gir ingen kanaler for å bruke slike kvaliteter. Der er det enten-eller. Den letteste måten å lette den usikkerheten på som slike motforestillinger skaper, er å styrke sin tilslutning til miljøet. For å kunne bryte kontakten må de ha et alternativt nettverk som de kan føle seg som en del av. Når de ikke har det, blir veien ut vanskelig å gjennomføre. Tore Bjørgo har tatt initiativ til å bygge opp et slikt nettverk. I Sverige ble et tilsvarende forsøk satt i gang, bare med den forskjell at det der i motsetning til i Norge ble ledet av en tidligere aktivist. Der har langt flere ungdommer kontaktet nettverket for å komme seg ut av miljøet. Forskjellen er nok at det er langt lettere for dem å kontakte et nettverk som også er ledet av noen med samme bakgrunn som dem selv, og som leder nettverket av idealistiske grunner, der forskerinteresser ikke kommer inn i bildet.

Ideologiavsløring alene, i form av situasjoner der informantene blir mer åpne for å betrakte verden på en mindre absolutt måte, får dem ikke til å endre nettverk med mindre det er andre nettverk de kan ta del i. Dette illustrerer også at Nils Christies (1972) poeng om at nærhet som beskyttelse mot undertrykkelse kun er en situasjonsbetinget beskyttelse. Når betingelsene reverseres og avstand gjenetableres, kan undertrykkelsen påbegynnes igjen. Så lenge ingen varig endring inntreffer, vil ingenting endres. Å endre nettverk kan virke nærmest umulig for aktivister som har deltatt i ti år eller mer. Men det er fullt mulig for yngre deltagere. Vi har derfor et etisk ansvar for å gjøre det mulig for disse aktivistene å velge hvorvidt de vil forbli i miljøet eller distansere seg fra det.

Forskning kan bidra til denne prosessen uten å ta form av aksjonsforskning, ved å fokusere på uoverensstemmelsene som allerede er til stede i nynazistenes ytringer, istedenfor å ignorere inkonsistensen ved å konstruere et bilde av stringent ideologi. For meg har det vært viktigere å avsløre inkonsistens, paradokser og motstridende meninger istedenfor det motsatte. Ofte vil slike interne motsigelser og paradokser kun bli synlig for utenforstående når man går inn på deltagerens egen arena. Utenfra kan de fremstå som svært uniforme, mens fra innsiden er det fragmentariske og motsetningsfylte mer slående. Ved å beskrive dette finner man mer ut av hvorfor dette miljøet er attraktivt for enkelte ungdommer enn om man beskriver et stilisert miljø utenfra. Når man treffer aktivistene «backstage», for å bruke Goffmans metafor, på deres egne arenaer, når de ikke vet seg fulgt av offentlighetens lys, får man tilgang til deres tvil og ambivalens. Da får man også tilgang til hva handlingene og symbolbruken betyr for deltagerne. Samtidig åpenbarer ambivalensen, nyansene og motforestillingene

seg. Her ligger potensialet for endring. Ved å gi stemme til et videre register av tanker, ikke kun det svart-hvite verdensbildet som formidles gjennom deltagerens slagord, og kreve at nynazistene står til ansvar for egne ugjer-ninger, men samtidig unngå å stigmatisere dem, lar man den enkelte delta-ger få muligheten til å velge å forandre livsstil. I det minste kan det hende de vil opptre mer romslig enn de ellers ville ha gjort.

Noter

1. Denne artikkelen er en omarbeidet og forkortet utgave av et kapittel i Fangen (2001).
2. Til forskjell fra Adorno og hans kolleger skriver psykiateren Wilhelm Reich (1971) om autoritære familiestrukturer, istedenfor om autoritære personligheter. Det var autoritære strukturer som gikk tilbake til gamle Preussen som forårsaket folks opps-lutning om det autoritære, ikke hver enkelts personlighet. Således fanger Reich bedre samspillet mellom samfunnsstrukturer og den psyke som preget fascismens medløpere. Det finnes også en rekke andre studier i denne tradisjonen, og mye av innsikten disse studiene har frembrakt, er av stor verdi. Denne artikkelen har ikke til hensikt å gå grun-digere inn på all denne forskningen og debatten som har fulgt i kjølvannet av den. I ste-det bygger artikkelen på den viktige korreksjonen som konstruktivistiske samfunnsvitere i løpet av de senere tiår har imøtegått personlighetsforskningen med.
3. Begrepet *gjengkrig* er uansett lite dekkende fordi verken nynazistmiljøet eller Blitzmiljøet utgjør noen gjeng i klassisk sosiologisk forstand. En gjeng vokser naturlig frem rundt en møteplass som et gatehjørne eller en stampub, mens nynazistmiljøet er et nettverk bestående av personer og grupperinger fra mange ulike lokalmiljøer, som igjen har forbindelse med meningsfeller i utlandet. Det som binder dem sammen, er en felles subkulturell tilhørighet definert av stil, musikk, ideologi og noen felles aktiviteter. Jeg beskriver skillene mellom gjeng, miljø og subkultur mer utførlig andre steder (Fangen 1995, 1999).

Litteratur

- Adorno, Theodor, Else Frenkel-Brunswik, Daniel J. Levinson og R. Nevitt Sanford (1993 [1950]). *The Authoritarian Personality*. New York: W.W. Norton & Company.
- Bauman, Zygmunt (1989). *Modernity and the Holocaust*. Cambridge: Pol-ity Press.
- Bjørge, Tore (1997). *Racist and Right-Wing Violence in Scandinavia. Pat-terns, Perpetrators, and Responses*. Oslo: Tano Aschehoug.
- Carlsson, Yngve og Hermann von der Lippe (1997). *Industribygda og rasismen. Utvikling og avvikling av et fremmedfiendtlig miljø i Vennesla 1991–1996*. Oslo: Norsk institutt for by- og regionforskning.

- Christie, Nils (1972). *Fangevoktere i konsentrasjonsleire. En sosiologisk undersøkelse av norske fangevoktere i «serberleirene» i Nord-Norge i 1942–43*. Oslo: Pax forlag.
- Cohen, Stanley (1972). *Folk Devils and Moral Panics: the Creation of the Mods and Rockers*. London: MacGibbon & Kee.
- Eidheim, Frøydis (1993). *Hva har skjedd i Brumunddal? Bygdesamfunnet i møte med de fremmede og seg selv*, Oslo: Norsk institutt for by- og regionforskning.
- Fangen, Katrine (1995). *Skinheads i rødt, hvitt og blått. En sosiologisk studie fra 'innsiden'*. Oslo: Program for ungdomsforskning, Norges forskningsråd.
- Fangen, Katrine (1999). *Pride and Power. A Sociological Interpretation of the Norwegian Radical Nationalist Underground Movement*. Doktoravhandling, Oslo: Universitetet i Oslo.
- Fangen, Katrine (2001). *En bok om nynazister*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Frykman, Jonas (1988). *Dansbaneeländet: Ungdomen, populärkulturen och opinionen*. Stockholm: Natur och kultur.
- Gilroy, Paul (1987). *There ain't no Black in the Union Jack. The Cultural Politics of Race and Nation*. London: Routledge.
- Hewitt, Roger (1994). *White Talk, Black Talk. Inter-Racial Friendship and Communication amongst Adolescents*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Jaspers, Karl (1934). *Philosophie*. Berlin: Julius Springer.
- Næss, Arne (2000). *Livsfilosofi: Et personlig bidrag om følelser og fornuft*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Milgram, Stanley (1971). *The Individual in a Social World*. Reading, Mass.: Addison and Wesley.
- Reich, Wilhelm (1971). *Die Massenpsychologie des Fascismus*. Köln: Kiepenheuer.
- Young, Jock (1971). *The Drugtakers: The Social Meaning of Drug Use*. London: Paladin.
- Zimbardo, Philip, Craig Haney og Curtis Banks (1973). Interpersonal Dynamics in a Simulated Prison. *International Journal of Criminology and Penology* VI:69–97.
- Wetherell, Margareth og Jonathan Potter (1992). *Mapping the Language of Racism. Discourse and the Legitimation of Exploitation*. Hertfordshire: Harvester Wheatsheaf.

English summary

Confrontation or inclusion. Strategies towards neo-Nazi youth

This article discusses various strategies that are used in relation to neo-Nazi youths in the local community. According to the confrontational strategy, neo-Nazis must be continuously confronted and excluded. The opposite strategy, inclusion, implies communicating with these youths and encouraging encouraging responses other than hatred in them, while making them responsible for their threats against others in the neighbourhood. The first perspective is common among adherents of the anti-racist movement, whereas the latter is more common among youth researchers and academic researchers who study racist violence.